

Fajkuszt Beáta: A györsövényházi svábság története*

Az 1946-os német kitelepítés 60. évfordulójára, abban a hitben, hogy a múlt értékei nem vesztek még el teljesen, abban a tudatban, hogy vannak még, akik őrzik és továbbadják Györsövényház sváb történetét, és abban a reményben, hogy egyre többen vannak.

Azt, hogy milyen ember lesz belőlünk, sok minden befolyásolja. Mégis talán a legfontosabb, hogy gyermekkorunkban mit látunk, a szüleink, a felnőttek hogyan bánnak velünk, mit mondanak el nekünk. A gyermekkorunk határozza meg későbbi életünket. Azok az emberek, akik kisgyermekként fontosak nekünk, valami különleges, mesés burokból maradnak meg a későbbiekben emlékezetünkben, különös tisztelettel őrizzük őket. Gyermekkori álmunk, képzelgéseink pedig, ha az idők folyamán mulatságossá is válnak, mégis külön helyet foglalnak el emlékeinkben, hiszen ezek egykor többet jelentettek nekünk a világnál.

Györsövényház és a svábok

Amikor kisgyerek voltam sokszor emlegették nagyszüleim a „Mujdert”. Például: „amikor még a Mujder élt...” vagy „ha Mujder élne, tudná...”, aztán volt még „Mujder szobája”, sőt, azt is megfigyeltem az öregek beszélgetéséből, hogy nem csak egy Mujder van, vagyis hogy más öreg néni is beszélnek a Mujderről, aki nem azonos a „mi Mujderunkkal”. Ők viszont mind olyan természetességgel beszéltek róla, hogy nekem nem volt bátorságom azt mondani nagymamámnak, nekem igazából fogalmam sincs, ki az a Mujder. Persze egy öt-hat éves gyerek élénk képzelőerővel rendelkezik, így nem volt nehéz elképzelni őt. Arra rájöttem, hogy Ő valamiféle családtag, sőt a dédnagymamám szobájában lakott. Amúgy pedig okos asszony volt, és ha élne, minden, a mi családfánkra vonatkozó kérdésemre tudná a választ. Egyszer aztán mégis összeszedtem minden bátorságomat, és megkérdeztem a nagyszüleimet. Azt hiszem, ők egy kicsit összenevettek a tudatlanságomon, de aztán elmagyarították, hogy a Mujder az én dédnagymamám, a nagypapám édesanyja, és azért hívják Mujdernek, mert német volt, vagyis sváb. A svábok pedig nem azt mondják, hogy Mutter–Vater, hanem azt, hogy Mujder–Foter. Így aztán Sövényházon szinte minden öreg néni vagy bácsi édesanyját Mujdernek hívták, mert Sövényház egykor sváb falu volt.

De talán kezdjük valahol nagyon az elején.

Györsövényház a Hanság szélén, Győrtől 25 kilométerre található. Első említése 1396-ból származik. Mintegy 600 éves történetét a Hanság és a történelem kegyetlen szeszélyei írták. A pusztító árvizek és háborúk többször megtizedelték a lakosságot, ám az emberek mindig kitartottak, és valahogyan mindig újraépítették a falut, újrakezdték életüket. A falu egyik legtragikusabb pusztulása a Rákóczi-szabadságharc idején történt, amikor is 1704-ben a Bécs felé visszavonuló labanc seregek felgyújtották, és porig rombolták az útjukba kerülő községeket, így az akkor már a jezsuiták birtokában lévő Sövényházát is. Az egész vármegye nehezen állt talpra a pusztítás után. Még tíz év múlva is voltak olyan falvak, amelyek pusztán álltak, vagy akkor települtek újra. A Habsburgok a háborúk után az elnéptelenedett területek benépesítésére is fordítottak figyelmet. Így vált a XVIII. század a német telepítések klasszikus századává. Györsövényház 1715-ig elhagyatott pusztává vált, ekkor aztán a jezsuiták háromévi adómentesség felajánlásával a bajorországi svábok egy csoportját hívták be letelepülni. Előzőleg a protestánsok többségben voltak itt, így a betelepítésnek nemcsak gazdasági és demográfiai oka volt, hanem közrejátszott a protestánsok katolizálása is. Az 1786-os adat is bizonyítja, hogy a telepítés sikeres volt, a község lélekszáma 708-ra emelkedett a pusztaságból.

A falu újkori nemessége is német származású volt, így a Neuhold család, akik a jezsuita rend feloszlatása után vették meg ezt a területet. Sövényház későbbi fejlődésében

azonban a leginkább fontos nemesi família a Fricke család. Ők az 1848–49-es szabadságharc után kerültek ide, amikor is az osztrák politika egyik mozzanata volt, hogy az érdemek elismeréseként földet és nemességet adományoztak. Így költözött Hannover mellől Sövényházra az 1860-as évek táján a Fricke család, amelynek tagjai 1879-ben kapták nemességüket.

Az 1715-ös betelepítés azonban új korszakot nyitott a falu történetében. Az új lakosság bebizonyította erényeit, megszokott és hazára lett Sövényházon. Anyanyelvüket, kultúrájukat azonban megtartották. Am így is meglepő az 1929-es adat: a lélekszám 1356, ebből magyar 453, német 903; tehát a lakosságnak több mint 65 százaléka tartotta magát német nemzetiségűnek.

A németajkú családokban az otthoni társalgás németül folyt, de általában mindkét népcsoport elsajátította a másik nyelvét. A német többség miatt azonban a falubeli találkozásokkor is leginkább németül váltottak szót a falubeliek. Német dalok és mondókák sora őrzi még ma is a bajorországi származást.

A faluban tehát békében éltek együtt a svábok és a magyarok. Az 1920-as években sorra alakultak az egyesületek, ami olyan összetartást eredményezett a faluban, amire azóta sem volt példa. Ugyanakkor természetes volt, hogy szinte mindenki németül beszél. A gyerekek németül tanultak meg először, hiszen legtöbbször így beszéltek otthon, és így beszéltek az utcán is barátaikkal. Furcsa, de az okozta az első megpróbáltatásokat, amikor egy iskoláskorú gyermeknek meg kellett tanulnia magyarul, hiszen az iskolában magyarul folyt a tanítás. A templomban is a német nyelv dominált. A hónap négy miséjéből hármát németül mondtak, és csak a hónap utolsó vasárnapján tartottak magyar misét. Az is természetes volt, hogy az anyukákat Mujdernek szólították.

Hogy mi volt az, ami ezt a mai szemmel kicsit furcsa, de mindenképpen idilli faluközösséget mégis megváltoztatta, amitől ma már mindez nem természetszerű, vagy magától adódó? A második világháború. A második világháború, és az azt megelőző eszmék terjedése kezdte el szétrombolni a harmonikus, két évszázada jól működő világot.

Am először vizsgáljuk meg a nemzetiségek helyzetét hazánkban.

A nemzetiségek Magyarországon

A Magyarország, majd később az Osztrák–Magyar Monarchia örök problémája volt a nemzetiségek nagy aránya. A németiség az országban szétszórtan lakott, nem volt egységes, hiszen részei nem egy időben telepedtek le, eltérő jogállásúak voltak. A kiegyezés után a soknemzetiségű Magyarországon az állam és a nemzetiségek viszonyát az 1868. évi nemzetiségi törvény kívánta rendezni. A törvény az egységes és oszthatatlan magyar nemzet elvéből indult ki. Az államnyelv a magyar volt, de a törvény a nemzetiségek számára is biztosította az anyanyelv használatát (az oktatásban, a közigazgatásban, az igazságszolgáltatásban). Nemzetiségi törekvéseket a nagypolitika szintjén nem engedett érvényesülni, azonban a gazdaság és a kultúra terén lehetővé tette a saját etnikai elvek érvényesítését. Az 1868. évi nemzetiségi törvényből a valóságban csak kevés valósult meg. A nemzetiségek elégedetlenek voltak a törvénnyel, betartásáért harcolniuk kellett.

Az első világháború vége az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását jelentette, és az ezt követő határmódosítások a svábok életében is változást hoztak. Országos arányuk 10 százalékról 5-6 százalékra csökkent. Ehhez járult hozzá Magyarországon belüli szétszórtságuk. Ez alapvetően megváltoztatta a hazai németiség gazdasági, politikai és társadalmi helyzetét. A Peidl-kormány elismerte a német autonómiára vonatkozó néptörvényt. A magyarországi németiség megosztott volt. Brandsch és köre egy markánsabb álláspontot fogalmazott meg. Kevésbé radikális elveket vallott Jakob Bleyer. Ő nemcsak a közös haza, hanem a magyar nemzet iránti lojalitásra is felszólítja a magyar németeket: „Népünk jogai

szentek előttünk, de szentek azok az állami és érzelmi kötelek is, amelyek évszázadok óta fűznek bennünket jóban-rosszban a magyar nemzethez.”

Bleyer programjában német nyelvű iskolarendszer kiépítését és az anyanyelvű helyi kommunikáció megteremtését szorgalmazta. Ő volt az, aki ebben az időszakban a legjobban összefogta a németiséget, aki megteremtette azt a szervezetet, amely a hatékonyabb érdekvédő politikához szükséges.

1919–20 folyamán az anyanyelvi oktatást alsó fokon biztosító rendeletet adtak ki. Ez az összes állami és községi iskolában a gyerek anyanyelvét tette meg tanítási nyelvvé, lehetővé téve egy vagy több nemzetiségi iskola, illetve párhuzamos osztály felállítását a nemzetiségi községekben. A német iskolarendszer 1922-re azonban összeomlott, és a nemzetiségi elnyomás egyre erősödött. A német nemzetiségi mozgalom újraerősödéséhez a Bethlen-kormány új nemzetiségi politikája adta meg a lehetőséget.

A 20-as évek közepétől a hazai németiség sorsát a nemzetközi politika alakította. 1928 után Magyarország szorosabb kapcsolatra törekedett Németországgal. A magyar kormányok mégis aggodalommal nézték a német kérdés alakulását. Ezen körülmények között jött létre 1938. november 26-án, Budapesten a Magyarországi Németek Népi Szövetsége (Volksbund der Deutschen in Ungarn). A Volksbunddal új nemzedék lépett porondra. Ők nem azt próbálták magyarázni, hogyan kell Magyarországon németként élni, épp ellenkezőleg, ők azt a kérdést tették fel, miként létezhet valaki Magyarországon németként. Ebben a generációban növekedett a hajlandóság arra, hogy integráció helyett az elkülönülést válasszák az emberek. A Volksbund a korabeli feszült politikai helyzetben lényegesen több embert vonzott, mint elődei.

A világháború okozta változások

A változások természetesen elérték Györsövényházt is. Az öregek így emlékeznek: „A harmincas évek második felében, amikor Hitler eszméi hazánkba is eljutottak, a többségében szegény svábok a német diktátor szavainak kezdtek hinni. Sövényház területileg már akkor is két részből állt: felsőfaluból és alsófaluból (ezeket a részeket ma is így emlegetik az idevalósiak). A felsőfaluban módosabb parasztok, az alsófaluban cselédek, parasztok, szegény iparosok, zsellérek éltek. A németajkúak túlnyomó része itt élt, és a mezőgazdaságban dolgozott. A szegény néprétegek pedig mindig a többet ígérőhöz húznak, Hitler elvei azonban megbontották a falura eddig jellemző harmóniát, a német–magyar békés együttélés semmivé lett. Az új eszmék gyűlölködést szítottak, baráti kapcsolatok romlottak meg, családok szakadtak szét, a gyerekeket tiltották egymástól, nem nézték jó szemmel a vegyes házasságokat sem.

1939-ben iskolát nyitottak az alsófaluban, itt csak német nyelven folyt a tanítás. Nem sokkal ezután alakult egy vegyes iskola, ahol délelőtt magyarul, délután németül tanítottak, és megmaradt a magyar iskola is. Azonban a német iskolába jártak a legtöbben, mert német zsellérek többen voltak, és ők mind a német iskolába járaták gyerekeiket. A magyar és a vegyes iskola szerepe másodlagos volt.

A Volksbund 1940 őszén alakult meg Sövényházon. A szövetségnek volt egy ifjúsági csoportja is. A tagok általában az alsófalú földművesei, napszámosai voltak. A felsőfalú módosabb rétegei távol maradtak mindentől.

A Volksbund az alsófaluban alakította ki székhelyét, melynek neve »Deutsche das Heim« volt. Itt minden este összejött a tagság, énekeltek, táncoltak, színdarabot játszottak. Az egyesületet Pestről támogatták pénzzel, lemezjátszót, rádiót is kaptak. A Hangya kocsmában bálakat is tartottak, a farsangi mulatságaik voltak a legnépszerűbbek.” (id. Vass Béla)

A háború kitörésekor a magyarországi németiség már kényszerpályán mozgott. A Volksbund kapcsolatai egyre szorosabbá váltak a hitleri Németországgal.

Bárdossy miniszterelnök és Ribbentropp külügyminiszter megegyeztek abban, hogy a magyar kormány lehetővé teszi 20 ezer önkéntes sváb besorozását a német hadseregbe. Ennek feltétele, hogy csak önkéntesek hívhatók be, amihez minden esetben szülői beleegyezés szükséges, valamint hogy a besorozottak elveszítik magyar állampolgárságukat. Minderre id. Vass Béla így emlékszik: „A Volksbund '41-ben elkezdett német önkéntes katonákat toborozni, nyolcan vagy tízen jelentkeztek is a faluból. Az önkéntesek azonban nem rendes német katonák lettek, hanem »besütötték« őket SS-katonának. Innentől ők már nem Magyarorszáért, hanem a német hazáért, saját életükért harcoltak. Hiszen ha egy szövetséges katona SS-katonát talált, vagy az megadta magát, túl sok jóra nem számíthatott.

Az SS-katonák közül egy jött haza, mankóval botorkált végig a falun, az egyik lábát az orosz fronton hagyta. Ő már meghalt, de úgy tudom, három másik társa Németországban telepedett le. A többiek elestek a háborúban.”

Később már nem volt szó önkéntes jelentkezésről. Magyarország német megszállása után a svábokat gyakorlatilag kiszolgáltatották az SS-nek. A besorozásoknál magyar csendőrök segítettek. „Egy napon német sorozóbizottság jelent meg Sövényházon. A jegyzőtől elkérték a falu névsorát, az odaadta az 1941-es népszámlálás adatait. A sorozóbizottságot a »szedresnél« állították fel. Már elvittek mindenkit, aki 1929-ben vagy előtte született és fiatal volt. A következő korosztály az én évfolyamom volt, a németek azonban mégsem értünk jöttek, hanem azokat sorozták be, akik 1941-ben német nemzetiséget vallottak. Sokan felháborodtak, hogy ők ugyan nem harcolnak német zászló alatt. Erre azt mondták a németek, hogy akkor be kell vonulniuk önkéntes magyar katonának.” (Fajkus József)

Fajkus József a magyarországi német megszállására így emlékezik: „1944. március 19-e vasárnapra esett. Én akkor 14 éves voltam, Győrbe jártam polgári iskolába. Amikor 20-án hétfőn bementünk az iskolába, ott azzal fogadtak, hogy a tanévnek vége, mert az épületben szállásolták el a német katonákat. Falun is hagytak hátra egységeket, a katonákat a házaknál helyezték el. Hozzánk is került egy, Robert volt a neve. Abban az időben már volt édesapámnak rádiója, Robert mindig valami angol adást hallgatott rajta. Egyszer azt mondta édesanyámnak: »El kell menni Romániába az olajért.« Ekkor a front már Székesfehérvárnál volt, Robert arra célzott, hogy vissza kell verni az oroszokat Romániáig. A katona elment, majd pár nap múlva visszajött, ekkor anyám megkérdezte: »Na Robert mi van?« Ő csak azt válaszolta: »Scheiße alles, Frau Fajkus!« Ekkor már a német katona is látta, hogy a helyzet szinte reménytelen. Nem is maradt sokáig nálunk, visszament Németországba. Soha nem felejttem el az arcát, amikor meghallotta a szövetséges bombázók zúgását, amelyek minden bizonnyal Németországba tartottak. Úgy imádkozott családjáért, ahogy anyám imádkozott apámért, amikor az Ukrajnában vonatkísérő volt.”

Az események természetesen a svábok egy csoportjából ellenállást váltottak ki. Vezetőjük Berencz Ádám volt, lapját, a Dunát (Der Donau) azonban betiltotta a magyar kormány. A Volksbund ellenfeleit a Gestapo letartóztatta. Már csak emiatt sem szabad a magyar németeket felelőssé tenni a háború minden bűnéért.

A kitelepítés

A háború befejeződött, a németek, és velük mi is veszítettünk. A nemzeti öntudatukban megtévesztett emberek igazi tragédiája azonban csak ezután következett.

A háború vége kettős megpróbáltatást jelentett a sváboknak. Több 10 ezer embert hurcoltak el marhavagonokban a Szovjetunióba. Az embertelen munka- és életkörülmények közé került emberek, akik közül a legfiatalabbak még nem töltötték be a 17. életévüket, ezrével haltak meg. A másik nagy tragédia az 1945 nyarán megkötött potsdami egyezmény volt, amely kimondta a Kelet- és Kelet-Közép-Európában élő németek kitelepítését. Ennek értelmében a Szövetséges Ellenőrző Bizottság 1945 augusztusában felszólította a magyar

Ideiglenes Nemzeti Kormányt, hogy a legrövidebb időn belül készítse elő 450 ezer német Magyarországról való kitelepítését.

A következő sorok idézetek az 1945. XI. tc. 15§-ából, mely előírja a magyarországi német lakosság Németországba való áttelepítését:

1. § Németországba települni köteles az a magyar állampolgár, aki a legutolsó népszámlálási összeírás alkalmával német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallotta magát, vagy aki magyarosított nevét német hangzásúra változtatta, továbbá az, aki a Volksbundnak vagy valamely fegyveres német alakulatnak (SS) tagja volt.

2. § Az 1. § rendelkezése nem vonatkozik a nem német nemzetiségű (anyanyelvű) személy vele együtt élő házastársára és kiskorú gyermekeire, valamint a velük – jelen rendelet hatálybalépését megelőzően – közös háztartásban élő felmenőkre, ha azok 65. életévüket 1945. december 15. napja előtt már betöltötték.

3. § (1) Az áttelepülésre kötelezett személyeknek minden ingó és ingatlan vagyonát a jelen rendelet hatályba lépése napjától kezdve zár alá vettnek kell tulajdonítani, a tulajdonos abból semmit el nem idegeníthet, és azt meg nem terhelheti.

(2) A zár alá vett vagyont leltározni kell. Az ehhez szükséges szakszemélyzetet az illetékes miniszterek bocsátják rendelkezésre.

A társadalom megosztott volt a kitelepítések kérdésében. Többen azt hangoztatták, hogy minden sváb volksbundista. Idézet Kovács Imre beszédéből: „A svábság egy batyuval jött ide. Egy batyuval is menjen. Most osztozzanak a németek sorsában. A svábokat ki fogjuk telepíteni!”

De természetesen voltak magyar részről is tiltakozások. Az egyház szilárdan kiállt a németekért. A kitelepítést azonban nem lehetett megakadályozni. Megyénkben a kitelepítettek száma 11.086 fő volt. Helyükre zömében magyar lakosságot telepítettek.

Az 1941-es népszámlálás győrsövényházi adatai: lakosság: 1312, ebből német anyanyelvű: 909, német nemzetiségű: 868. A kitelepítettek száma 521 fő volt, azaz a lakosság 40 százaléka.

A szomorú májusi délelőttre így emlékeznek vissza a falubeliek: „1946 májusában volt a kitelepítés. Akik azonban a Volksbund valódi működéséhez tartoztak, már sokkal előbb elmenekültek. Ők Dunaremetéről hajóztak fel a Dunán Németországba. Akiket azonban 1946 májusában telepítettek ki a Volksbund tevékenységéhez már semmi közük nem volt. Az embereknek meghagyták, hogy egy legfeljebb 40 kilós csomagot vihetnek magukkal. A svábok nehéz szívvel, de összekapoltak. Azon a reggelen a szomszédos falvakból összegyűjtötték a lovas kocsikat, mindegyik kocsinak megmondták, melyik ház elé kell mennie. A németek akkor már ott álltak az utcán, felpakoltak, és a sor kilenc órakor elindult. Lassan, szomorúan ballagtak végig a lovak az utcákon, az itthoniak a házak előtt álltak. Mindenki sírt, aki itthon maradt, azért, aki elment, azért. A kitelepített németeknek semmi bűnük nem volt, csak az, hogy német nemzetiségűnek vagy anyanyelvűnek vallották magukat. S bár volt egy úgynevezett mentesítő bizottság, a legtöbb emberen így sem lehetett segíteni. Családok szakadtak szét. Édesanyám is sváb volt, amikor apám elvette, jóformán magyarul is alig tudott. Ő azt mondta: »Az én uram magyar, én is magyar vagyok!« Két testvérét azonban neki is kitelepítették. A sógorom és a bátyja harcoltak a fronton mint magyar katonák, és magyar nemzetiséget is vallottak. Őket nem, de szüleiket és testvéreiket kitelepítették. A két fiú pedig teljesen egyedül maradt a szülői házban. Ez csak két család története, de azon a napon 86 család hagyta el Sövényházat. Az embereket Lébényben bevagónírozták, és előbb Óvárra, majd pár nap múlva Németországba küldték őket. Óváron öt napig állt a vonat. Emlékszem, voltam ott, amíg álltak. Nem emlékszem, már kivel, de tudom, hogy biciklivel mentünk az óvári állomásra, és vittünk egy kis élelmet a kitelepítetteknek. A vagon egy félreeső vágányra volt félretolva, volt mellette egy akácfas. Azóta, ha az óvári állomáson jártam, mindig elnéztem az akácfas felé.

A falubeli németek egy részét Passau környékére, más részét Hessen tartományba telepítették le. A sváb családok német parasztokhoz kerültek, és sorsuk még rosszabb volt, mint itthon. A következő sorok érkeztek az itthon maradottaknak: Drága gyermekeim, itt minden nap nagypéntek van!” (Fajkus József)

A Németországba telepített svábokról azután, hogy átlépték hazánk határát, jó ideig semmit nem lehetett tudni.

A kitelepítés napján délben, a faluban két fiánca jelent meg. Ők összeírtak mindent, amit a svábok nem tudtak magukkal vinni, mindent az utolsó szerszámgig. Ezeknek az iratoknak aztán jóval később lett szerepük, amikor a kitelepítettek kártérítést igényelhettek. Pár nappal a történetek után pedig telepesek érkeztek a faluba, akik az üresen hagyott házakba beköltöztek. Ők a közeli településekről, főleg Kónyól, Tárnokrétiből, Markotabödögéből, Öttevényből, Tényőről érkeztek.

Ez történt itthon, a faluban. De vajon hogyan emlékeznek vissza az egykor Sövényházzal elmenni kényszerülő emberek?

Kutatásaim során Matkovics Ferencné unokatestvére, Isabella Schröder visszaemlékezéseit adta a kezembe. Izabella Schröder Györsövényházon született Frühwirt Izabellaként. Húszéves volt, amikor elhagyta Magyarországot. Lélekben azonban mindig magyar maradt. Több visszaemlékezést és verset írt Magyarországról, a honvágyról, az itthon eltöltött időkről. A következő visszaemlékezést németül írta, rokonai fordították le magyarra.

Ötven éve az új hazában

„Már röviddel a háború után ismertté vált, hogy a sváboknak – így hívtak minket a magyarok –, el kell hagyniuk szülőföldjüket, kitelepítik őket. Nagyon fájdalmas volt ezt hallani. A falunak 1200 lakosa volt, és anyanyelvünk egészen a kiűldözésünkig a német maradt, annak ellenére, hogy az iskolában hetente csak két órában oktattak németet. Minden egyéb, így a hivatalos nyelv is magyar volt. Csak néhány magyar család élt a faluban, így mi tisztán megtartottuk anyanyelvünket. Fizetségként 1946 májusában nagy honvágygal és fájdalommal el kellett hagynunk szülőföldünket. Ez borzalmas és felejthetetlen időszak volt. Egyik óráról a másikra jött a parancs, hogy el kell hagynunk házainkat. A csomagolás az idegességünk miatt nem ment gyorsan, pedig csak 40 kilót vihettünk magunkkal. Először a kézi hajtású varrógépemhez nyúltam, azzal a gondolattal, hogy az idegenben talán egy falat kenyert megkereshetek vele. Az egész falut előzőnlötte a rendőrség, kiűldöztek minket az otthonainkból, bezárták a ház ajtaját, és a kulcsot a táskájukba tették. Még a szegény jószág is szenvedett. Bögve álltak a bezárt istállóajtó előtt. És nem tudtak bemenni a megszokott helyükre. Idegenek fogdoszták őket össze, és vitték magukkal.

Kinn végig az utcán álltak a környékbéli lovas kocsik, amelyekre felpakoltak bennünket, hogy a 9 kilométerre lévő állomásra szállítsanak. Ez az egész falun végigérő szekérsor volt, öregekkel, betegekkel, terhes nőekkel és gyerekekkel. Szomorú arccal, könnyező szemmel fejüket szülőfalujuk irányába fordították, amíg csak a templom tornyát látni lehetett.

Mikor megérkeztünk az állomásra, a marhavagonok már elő voltak készítve. Hogy bosszantsanak bennünket, a vagon oldalán ez a felirat állt: Ne sírj Rézi, nincs rá ok, / Ha meglátod a vagon!

Némi idő eltelte után elindult velünk a vonat. De hová? Gázkamrára, vagy még rosszabbra gyanakodtunk. Senki nem tudott nekünk erre a kérdésre válaszolni.

Tizenegy napig voltunk már úton. 32 személy egy marhavagonrészben. Öregek, fiatalok, nagyok és kicsik. A toalettünk egy vödör volt. Egy ember az ételkészítésért volt felelős, s mivel szűkösen voltunk ellátva, ebből zavar keletkezett. Mikor a közeli faluba mentünk vízért, jött velünk egy ór, ügyeltek ránk, mint egy betörőre.

Németország irányába mentünk, a weilmünsteri átmeneti táborba kerültünk. Itt gondoskodtak rólunk, megszabadítottak a tetveinktől, és elosztottak minket a különböző helyekre. Ismét jött a búcsúzás, elválás a jó szomszédától és ismerősöktől. Mi tíz családdal együtt Drommershausenbe kerültünk. A volt Krämer vendéglő előtt tettek le bennünket, a háziasszony a fogadásunkra finom borsólevest főzött. Wilhelm Offenbah, a polgármester köszöntött bennünket, behívott minket az otthonába. A szüleimmel és a húgommal a falu legmódosabb gazdájánál szállásoltak el bennünket, ahol a mezőgazdaságban segédkeztünk. Ez azonban nem volt tartós állapot, mert fizetést nem kaptunk. Semmilyen munkától nem féltünk, így nemsokára néhány márkát kerestünk.

Néhány férfi az itteni bányában talált munkát. Édesapám egy honfitársával együtt gyalog, mezítláb ment – kímélni kellett a cipőtálpát – Weilburgba, az akkori sütödébe. Mindnyájan szorgalmasan dolgoztunk, így lassacskán a legfontosabb vágyaink teljesülhettek. Első szerzeményünk egy kis sötétpiros tűzhely volt, amelynek nagyon örültünk, mert »saját tűzhely arany érték«. Az első és a második évben a természet gazdagon megajándékozott bennünket csipkebogyóval, amit olajra cseréltünk, így nem kellett éhezniük.

Nagyon nehéz időket éltünk, de nem hagytuk legyőzni magunkat. Sok szorongalom árán nemsokára felépültek az első házak. Rövidesen az összes honfitársamnak saját háza lett, ahol nagyon jól érezték magukat. De a szülőföld az szülőföld marad!

Nos egy személyes emlék: én akkor húszéves fiatal lány voltam. Megismerkedtem egy drommershauseni fiúval, az ismeretségünk közeli barátsággá fejlődött. 1946 szeptemberében, mint mindig, megünnepelték a hagyományos búcsút. És ahogy némely helyeken szokás, a búcsútáncot elárverezték. A barátom, aki később a férjem lett, örömet akart szerezni nekem, és ezt a tisztelettáncot az árverésen megszerezte. De a következő nap jött a hidegzuhany, nem táncolhattam vele, hisz én csak »menekült lány« voltam.

Halk óhaj:

Szeretném egy holdvilágos éjszakán bebarangolni szülőföldem utcáit, és ismeretlenül bekukkantani minden udvarba, ahol minden a szép ifjúságot idézi. Ez csak a szülőföld lehet, melynek ily sok a mondanivalója.

Lélekben ezután rám tekintenének a régi bizalommal, akiket én nem tudok elfelejteni a szülőföldiek közül. Néhánynak lenne hozzám egy barátságos szava, egy mosoly kíséretében. Ezután újra szívesen elmennék, és békesség honolna bennem.”

Paul Leiner, ma Németországban élő magyar kitelepített mesél a kitelepítésről és az első pár évről az új hazában. „1946. májusában hagytuk el Sövényházt, és 1946. június 6-án érkeztünk meg Weilmünsterbe. Volt ott egy nagy tábor a kitelepítetteknek, és menekülteknek, mi is ide kerültünk. Weilmünsterben először nyilvántartásba vettek minket, és német személyi igazolványt is kaptunk. Már német állampolgárok voltunk. Nem öltek meg minket, pedig ettől féltünk. A vonaton arról beszélgettünk, hogy úgy fogunk járni, mint a szegény zsidók.

A táborban teljesen átvizsgáltak minket egészségügyileg. Ez három napig tartott. Ezt szerintem teljesen jól tették, mert sok embernek volt olyan betegsége, amiről nem is tudott. Az egészségügyi vizsgálatok után Limburg kerületi falvakba helyeztek el minket. Mi, 23 családdal együtt Heckholzhausenba kerültünk. Nagyon sok sövényházi család él még ma is itt, vagy a szomszédos falvakban. Parasztcsaládoknál helyeztek el minket, nekik dolgoztunk, cserébe kaptunk egy kevés élelmet, és volt fedél a fejünk felett. Frigyessel, a bátyámmal egy nem túl barátságos családhoz kerültünk. Dél volt, amikor »hazaértünk«, és délután egy óraker már a krumpliföldeken dolgoztunk. Ez nagyon fájt nekem, most először voltam ennyire távol az otthonától, a családtól. Szerettem Magyarországot, a barátaimat, az ottani életet. A világ azonban hatalmasat fordult velem az utóbbi két hétben. Egy idegen országba kerültem, egy idegen ház lett az új otthonom, és nem tudtam hol a családom többi tagja. Idegen emberekkel voltam körülveve. 14 évesen végtelenül egyedül éreztem magam. Emlékszem a krumpliföldeken ejtettem az első könnyeket.

Frigyes vidámabb volt, ő már tudta, milyen az otthontól távol lenni, már három éve hentesinas volt Lébényben. Az első este 9 órakor értünk haza a földekről. Ekkor megkerestük apánkat, anyánkat és a húgunkat, Bellit. Ők egy másik családnál egy kis szobában laktak. Sajnos velem és Frigyessel ellentétben ők aznap még semmit sem ettek. Másnap az összes magyar telepesnek ebédet készítettek a falubeliek. Ha nem is volt ez túl sok, legalább nem éhezünk.

Az első három-négy év tele volt szenvedéssel. Az 50-es évek végén aztán mindenki kapott az államtól valamennyi pénzt, amiből a legtöbben telkeket vettek, és házat építettek. 1957-ig az életünk nem volt könnyű, de ezt is át kellett élnünk, ennek így kellett lennie. A dolgok aztán szépen rendbe jöttek, családot alapítottunk. 1968 tavaszán pedig 22 év után először léptük át Magyarország határát. Ezek után szinte minden évben hazamentünk Sövényházra. A látogatások mára sajnos igen megritkultak, megöregedtünk. Gyermekünk már nem tudnak magyarul, és mi, akik Magyarországon születtünk, magyarul beszélünk, egyre kevesebben vagyunk.”

A kitelepített németek sorsa még rosszabb volt, mint eddig. Testi és lelki fájdalmaik szinte elviselhetetlenek voltak. A kitelepítés talán egyik legmegrázóbb mementója a kétnyelvű sírfelirat egy távoli német temetőben: „Itt nyugszik egy magyar kitelepített, bánatában halt meg.”

A kitelepítés vitathatatlanul olyan sebeket okozott, amik még mára sem gyógyultak be, amiről még ma is nehéz beszélni azoknak, akik mindezt átérték. Felmerül bennünk a kérdés, hogy miért kellett egy világháború után még ilyen fájdalmakat okozni. Nem tudom – biztos van rá magyarázat, úgy, ahogy a második világháború összes többi szörnyűségére is. Mondhatnám azt, hogy „ha a Mujder élne, tudná”, de ezt még ő sem tudta. Elfogadta a helyzetet, de megérteni nem tudta, csak beletörődött, mint a második világháború után az emberek többsége oly sok mindenbe.

Az emberek nem felejtnek

Az 1950-es évek végéig az otthonmaradt, ám német anyanyelvű emberek, gyerekek anyanyelvi oktatásban nem részesülhettek, semmiféle német nemzetiségi kulturális tevékenységet nem folytathattak. Enyhülést a 60-as évek hoztak, amikor is mind a németek, mind a magyarok viszonyai rendeződtek, az országok valamelyest talpra álltak a háborús veszteségből. Ezekről az évektől a német kitelepítettek szinte minden évben hazajöttek.

„1967 őszén édesanyám és a testvére először mentek ki Németországba meglátogatni a németeket. Emlékszem, amikor hazajöttek, édesanyám azt mondta: »Tavasszal jönnek a Paliék!« És tavasszal valóban hazalátogattak az unokatestvéremék. Megvolt, hogy a németek melyik magyar rokonnál lankak, és attól fogva szinte minden éven jöttek. Pár napot Sövényházon töltöttek, végigjárták az összes rokont, az összes ismerőst. Minden napra volt ebéd- és vacsorameghívás. Aztán egy hétre lementek a Balatonra, és pár napra megint vissza Sövényházra. Minden évben kb. két hetet voltak itthon. Aztán mi is ellátogattunk Németországba. Csodálatos volt. A hely, ahol lankak, nagyon szép. Mindig szívesen fogadtak minket. Mi is végigjártunk az egész rokonságot. Persze ahogy az idő múlt, megöregedtünk. Ma már csak kevesen vállalkoznak arra, hogy hazajöjjenek. De azért még nagyon sokan tartják a kapcsolatot a kinti rokonokkal. Régen mindig leveleztünk. Én írtam magyarul, és ők írtak vissza németül. Amióta van telefon, ez valamivel egyszerűbb.”

Különös kapcsolat alakult ki a kitelepítettek és az itthonmaradottak között. Sokan tartják még mindig a kapcsolatot azok közül, akik még Magyarországon születtek. Akik kint születtek, már többségükben nem beszélnek magyarul, ők már nem kötődnek annyira. Emlékszem egy beszélgetésre, ahol a nagypapám unokatestvére mondta, hogy ő, bár Németországban élte le élete nagy részét, mégis magyarnak tartja magát, mert itt született.

Hallottam egy történetet: amikor a kitelepítetteket lovas kocsikon vitték, egy fiú egy kis batyu pogácsával odafutott az egyik kocsihoz, és odaadta a rajta ülő németeknek. Amikor aztán 20 vagy 25 év múlva ők újra találkoztak, a német kitelepített sírva borult a magyar fiú vállára. Hiába, az emberek nem felejtnek.

1987. október 7-én Magyarország és az NSZK egyezményt írt alá a német kisebbség és kultúrája támogatásáról. Partnerkapcsolatok és kultúrkapcsolatok jöttek létre, cserelátogatások kezdődtek meg. Györsövényház és Heckholzhausen közt ekkor már virágzó cserekapcsolat működött. Matkovics Béla, az első kapcsolatok szervezője így emlékszik.

„A németek mindig büszkék voltak arra, milyen jól fociznak. Egyszer aztán az unokatestvérem, a Vili kitalálta, hogy eljönnek focizni az öregfiúcsapattal. Megszervezte az ideutát, játszottunk, este volt egy kis összejövetel. A buli után aztán az egész német csapat a győri Vörös Csillagban szállt meg, aztán másnap hazamentek. Ez 1983-ban lehetett. Két év múlva megint ők jöttek. De akkor már itt aludtak a faluban családnál. Pár napot voltak Magyarországon. Nagy volt az érdeklődés. Nagyon sokan voltak kinn a meccsen. A németek hoztak sört, rengeteg csokit és rágógumit. Az nagy ritkaság volt itthon. A gyerekek imádták. Aztán este nagy dáridókat csaptunk. Azt kell hogy mondjam, az első pár év csodálatos volt. Nagyon jó volt a társaság, a hangulat. Aztán a németek igen erősködtek, hogy menjünk ki mi is. '88-ban voltunk kinn először. Persze össze sem lehetett hasonlítani a két országot. Nagyon jól éreztük magunkat. Aztán ahogy teltek az évek, egyre többen öregedtek ki, a csapat kicserélődött mindkét oldalról. Már nem volt olyan, mint régen. Azért még volt pár kiutazás, de az már nem volt az igazi. A 90-es évek elejétől más vette át a szervezést, de az első éveket nagyon megérte.”

Ami napjainkra maradt

A cserekapcsolat sajnos mára megkopott, ám még talán árulkodik néhány dolog a sváb múltból. Hogy mi? Apróságok. Az, hogy otthon a dédnagymama még mindig Mujder, az, hogy a hétköznapi misén a miatyánkot évekig svábul mondták, vagy hogy az öreg nénik még ma is gyakran svábul beszélgetnek, hogy senki se értse, miről van szó. Mert a sváb nyelvet valóban elég nehéz megérteni egy olyan embernek, aki csak németül tanult. Mégis van valami szép abban, ahogy a nagypapám ül a telefon mellett, és hol magyarul beszél, hol pedig szinte talán öntudatlanul vált át valami németre emlékeztető nyelvre, ami neki amolyan második anyanyelve. Az pedig felettébb vicces, amikor a kitelepítettek gyerekei, akik már nem tudnak magyarul, és a magyarok, akik szintén nem tudnak németül, valahogy megpróbálják megérteni egymást. Számomra talán mégis a legkülönösebb az volt, amikor a nyáron hazalátogató német rokonaink visszamentek Németországba. Én nem ismertem őket jól, ezelőtt talán egyszer találkoztunk, apu és ők azonban régen minden évben együtt töltöttek pár hetet. Amikor elbúcsúztak, nem felejttem el, ahogy apu megölelte a német unokatestvérét. Abban az ölelésben benne voltak az együtt eltöltött balatoni nyaralások, az azóta eltelt idő, és az, hogy ki tudja, mikor látjuk egymást újra. Két ember, aki nem beszél egymás nyelvét, akik rokonok, és ez az azonosságtudat kapcsolja őket össze. Nekem, nekünk már csak ebből áll Sövényház német múltja. Hiszen a mai 40-50 éves korosztály sem beszél németül, a fiatalabbak pedig csak annyit, amennyit az iskolában tanultak. Nekik már nem mond sokat az, hogy Sövényház egykor sváb falu volt.

A múlt azonban talán mégsem merül teljes feledésbe. A györsövényházi temető előtt 2001-ben kopjafát állítottak a falu azon szülőltjeinek, akik idegen földben nyugszanak. És még egy, talán sokkal szembetűnőbb dolog is figyelmeztet a sváb múltra: a 2005/2006-os tanévtől a györsövényházi általános iskola német nemzetiségi iskola lett. A változásokkal párhuzamosan vezetőségi váltás is történt. Az új igazgatónő Árnitsné Mohl Ágnes, aki maga is német nemzetiségi iskolába járatta gyermekeit, így beszél: „Már a korábbi években felmerült, hogy a györsövényházi iskolát nemzetiségi iskolává alakítsák. Ennek egyik oka,

hogy az iskolába olyan kevés diák jár, hogy az intézmény fennmaradásához osztályokat kellene összevonni, és ez a tanári kar létszámának csökkentésével járna. A kis gyereklétszám oka, hogy egyre kevesebb gyermek születik a faluban. A német nyelv magasabb óraszámában történő tanításával viszont talán vonzóbbá válik az intézmény a faluban és a környéken is. A másik ok a község múltjához kötődő értékek megőrzése, továbbörökítése. A 2004 decemberében tartott szülői értekezleten a szülők szinte egyhangúan támogatták ezeket az elképzeléseket. Így ettől a tanévtől a gyerekek heti öt órában tanulhatják a németet, a 8. osztály végére pedig alapfokú nyelvvizsgát tehetnek. Persze nem feltétlenül a nyelvvizsga megszerzése a cél, hanem az, hogy a gyerekek meg tudjanak szólalni németül, hogy meg tudják értetni magukat külföldön is. A szülők azt hiszem, eleinte tartottak mindettől, nem tudták, hogyan viszonyuljanak az új rendszerhez, és az új tervekhez. De talán már ők is kezdik látni, hogy nincs ebben semmi különös. Én azt tartom különösnek, hogy egy ilyen múlttal rendelkező faluban nagyon kevesen beszélnek németül. A gyerekek szülei szinte egyáltalán nem.”

Az iskolában nemcsak a németórák száma változott. Az igazgatónő számos tervet tűzött ki maga elé, amelyekből már egy-kettő meg is valósult. „Nagy sikere volt a kétnyelvű karácsonyi műsornak. Az alapszituáció az volt, hogy a német gyerekek látogatóba érkeztek a magyar gyerekekhez. A műsort azok is dicsérték, akik nem tudnak németül. Ugyanilyen jól sült el az adventi kirándulás Bécsbe. A gyerekek nemrégiben vettek részt egy német vers- és prózamondó versenyen, ahol valóban sikeresen szerepeltek. Tavasszal, áprilisban pedig német táncházat szeretnénk szervezni. Erre tíz környékbeli nemzetiségi iskolát szeretnénk meghívni, például jönnek majd Sopronból és Veszprémből is. Nagy lehetőség lenne egy cserekapcsolat egy osztrák iskolával. Ennek a szervezése is folyamatban van. Egy burgenlandi és egy bécsi iskolával állunk kapcsolatban. Ami még újdonság, de szerencsére a gyerekeknek nagyon tetszik, hogy egy-egy németórát egy sövényházi néninél töltenek, aki németül és svábul beszél nekik a régi dolgokról, a régi iskoláról, saját gyerekkoráról.”

Az Egyesület Györsövényházért januári ülésén Fülöpné Vass Emília érdekes ötlettel állt elő. Szeretne egy németklubot szervezni. „A falu német hagyományai kihalófélben vannak. Nagyon kevesen vannak már, akik svábul beszélnek. Akik 1946-ban tízévesek voltak, mára hetvenévesek. És akik csak később születtek, azok már nem beszélnek olyan jól. Akik viszont úgy nőttek fel, hogy gyerekkorukban német beszédet hallottak, megőrizték a nyelvet. Régebben, ha az ember végigment a falun, hallotta, hogy az asszonyok svábul beszélnek. Ma már nem hallani annyi német beszélgetést. Ezért lenne fontos ez a klub, hogy megőrizzük hagyományainkat, hogy ismerkedjünk a sváb nyelvvel. Egyrészt szeretném, ha az öregebbek beszélgetnének. Ezeket a beszélgetéseket felvenném magnószalagra, és leírnám a sváb dialektust. Persze a klub nem csak azokat várná, akik svábul beszélnek. Bárki jöhet, aki valamennyire tud németül, és szívesen hallgatná az öregeket, tanulna németül nemcsak beszélni, de akár énekelni is.”

Végezetül még egy apró történet. Emlékszem, egyszer, amikor nagyapámmal mentem a temetőbe, találkoztunk egy német asszonnyal, aki látogatóba jött haza. Nagyapám ismerte, nekem fogalmam sem volt róla, ki ő, ma sem tudom. A nagyapám és az asszony elkezdtek beszélgetni svábul. Bizonyára a régi időkről, vagy a németországi rokonokról. Egyszer csak a nagyapám hirtelen magyarul megkérdezte: „Miért nem magyarul beszél?” A német asszony tört magyarsággal azt válaszolta, hogy ő szinte már nem is tud magyarul. Erre nagyapám azt mondta: „Nem szabad azt elfelejteni.” De volt ebben a mondatban valami szomorúság, valami rossz és keserű érzés. Mert jól tudta a nagyapám, hogy az az asszony nem hibás abban, hogy már nincs kivel beszélnie magyarul, csak mégis olyan különös helyzet ez. Aztán visszaváltak svábra, és én ismét nem értettem egy szót sem, de azt hiszem, abból az egy magyar mondatból annál többet tanultam. „Nem szabad elfelejteni.” És ez nemcsak a németekre vonatkozik, hanem azokra is, akik itt maradtak. És talán főként ránk, azokra,

akiknek már nem mond sokat az, hogy a falu egykor sváb falu volt. Rajtunk áll az, hogy 10-20 vagy épp 50 év múlva a gyerekeink hogyan fognak minderről gondolkozni. És bár még sok a hiányosság, sok minden van, amit elfelejtettünk 60 év alatt, és amit újra kell tanulnunk saját kultúránkról, de én azt hiszem, jó úton járunk.

Felhasznált irodalom:

Fehér István: A magyarországi németek kitelepítése 1945–50; Manherz Károly: A magyarországi németek; két évvel ezelőtti dolgozatom: Egy falu, egy háború és sok fájó emlék.

Akik segítettek:

Matkovics Ferencné született Muszpantner Anna: német dalok, falvédők, mondókák, imádságok; tőle kaptam Izabella Schröder visszaemlékezéseit; Izabella Schröder született Frühwirt Izabella: Németországból segített dalok gyűjtésében; Paul Leiner: visszaemlékezését Németországból küldte el; Matkovics Béla: visszaemlékezés, újságcikk. id. Vass Béla (1920–2005): visszaemlékezéseivel járult hozzá a munkámhoz; Fülöpné Vass Emília; Árnitsné Mohl Ágnes; id. Fajkus József: visszaemlékezések, német dalok.

** In: Györsövényházi Hírek 2006. április, III. évfolyam 1. szám, 4–8. p.*